

**І.С. БЛІОХ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ МЕЛІОРАТИВНОГО КРЕДИТУ
У СІЛЬСЬКОГОПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ ПІДРОСІЙСЬКОЇ
УКРАЇНИ ТА РІЗНИХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

Пилипчук Олег Ярославович

доктор біологічних наук,
професор кафедри екології та безпеки життєдіяльності
Київського інституту залізничного транспорту,
Державний університет інфраструктури та технологій МОН України, м. Київ
e-mail: olegpilipchuk47@gmail.com

Петрученко Олексій Анатолійович

кандидат історичних наук,
докторант Київського інституту залізничного транспорту,
Державний університет інфраструктури та технологій МОН України, м. Київ
e-mail: alexey.petruchenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5000-6206>

***Анотація.** Ринкові трансформації, які почалися у зв'язку з отриманням Україною незалежності, зумовили перегляд розвитку різних аспектів соціально-економічного розвитку країни. Сьогодні дослідників даної ситуації особливо цікавить проблема економічного зростання країни за рахунок кредитування аграрного сектору. Перебудова української економіки на ринкових засадах обумовлює необхідність звернення істориків до вивчення як світового, так і вітчизняного досвіду стосовно господарських реформ і механізмів. Останні відкривають шлях до розвитку підприємницьких відносин на теренах України, значна територія якої на той час належала Російській імперії. У статті досліджується сприйняття І.С. Бліохом – економістом, статистиком, підприємцем, залізничником ідей меліоративного кредиту як основи розвитку сільського господарства у будь-якій країні. У своїй книзі «Меліоративний кредит і стан сільського господарства в Росії та іноземних державах» [Бліох, 1890; 2-е вид. 1896] І.С. Бліох стверджував, що сільськогосподарська промисловість назавжди залишиться головною галуззю народного господарства будь-якої країни, а царської Росії і України в тому числі – особливо завдяки їх кліматичним особливостям і якості ґрунтів. У справі інтенсифікації аграрного сектору економіки вирішальну роль він віддавав урядові країни, виступаючи за державну підтримку колективних форм організації сільськогосподарського виробництва (селянських картелів тощо). Дана праця, як і низка інших його фундаментальних праць у сфері сільськогосподарської політики була висловом вченого-економіста, який мав на меті познайомити широкі верстви населення з тогочасним розвитком аграрного сектору економіки завдяки розвитку ідеї кредитування сільськогосподарського виробництва. Дана книга І.С. Бліоха спровокувала широку полеміку між представниками аграрного сектору і чиновниками уряду та цивільними діячами. Досвід розвитку меліоративного кредиту в іноземних державах багато в чому підтвердив правильність висновків І.С. Бліоха. І сьогодні*

аналіз стану даного процесу майже понад столітньої давності є актуальним для розвитку сільськогосподарської промисловості в незалежній Україні.

Ключові слова: *меліоративний кредит, сільське господарство, І.С. Бліох, економіка, аграрний сектор.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що перебудова економіки Російської імперії (в тому числі на теренах України) на засадах ринку почалася після селянської реформи 1861 року. Тривалий час серед радянських істориків аграрної науки переважала думка, що селянство в пореформений період було обезземелене, обтяжене високими платежами, довго залишалося в кабалі у поміщиків, що воно інертно ставилося до застосування агротехніки у своїх господарствах, які занепадали або перебували у стані застою. Звичайно, така характеристика селянства і селянського господарства була помилковою і необ'єктивною. Власне тому дуже важливим є науковий аналіз функціонування різних форм селянського господарства, їх позитиви і недоліки. Досі існує потреба в історичному аналізі функціонування сільського господарства минулого з тим, щоб охарактеризувати меліоративний кредит минулого. Хоча, слід погодитися, що реформа аграрного сектору була ускладнена тим, що за своєю суттю дана трансформація не була адекватною до тих буржуазно-демократичних революцій, які відбулися у Західній Європі і стали каталізаторами швидкого утвердження ринкових відносин. Ось чому стосовно сільськогосподарського виробництва доводиться заново переглядати усю історію земельного облаштування, включаючи сільськогосподарське кредитування. Даний процес для нас цікавий тим, що в ньому особливе місце належить розвитку меліоративної справи.

Меліоративний кредит спрямовувався на фінансування меліоративних заходів, тобто заходів, які діючи довготривало, сприяли покращенню кліматичних умов й підвищенню родючості ґрунтів за рахунок осушування, зрошування, використання добрив, захисних насаджень, вибирання каміння з ґрунту тощо. Все це призводило до підвищення врожайності, створюючи якісно нові умови для зростання соціокультур і сприяло інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Цей історичний досвід важливий в сучасних кредитних відносинах в аграрній сфері. Вагомий внесок в теорію розвитку меліоративного кредиту зробив І.С. Бліох (1836–1901). Його фундаментальна праця «Меліоративний кредит і стан сільського господарства в Росії та іноземних державах» (1890) досі не втратила своєї актуальності.

Мета статті – розширити наші знання про розвиток меліоративного кредиту на підросійській Україні в другій половині XIX ст. крізь призму робіт І.С. Бліоха про розвиток сільського господарства, зокрема про меліоративний кредит.

Історіографічний огляд. Меліоративний кредит відразу став важливим фактором розвитку вітчизняного агровиробництва і набув особливого поширення в кінці XIX ст. Вагомий внесок в теорію його розвитку і практичне застосування зробили не тільки науковці-сільгоспекономісти, а й інженери – залізничники: [Бліох, 1896], С.Ю. Вігте [Колонтаєва, 1998], І.О. Вишнеградський [Демченко, 2010, с. 60–70] (члени «Товариства Південно-Західних залізниць») та Герсеванов, 1891].

Меліоративному кредиту присвятили свої дослідження і сучасні українські та деякі іноземні вчені: [Лантух, 2016; Гаркавко, 2007, с. 81–85; Дякін, 1991, с. 64–82;

Ціщнадзе, 2012, с. 253–263; Марочко, 1996, с. 73–79; Якименко, 1996, с. 3–14; Нечитайло, Нечитайло, 2012, с. 169–174] та ін.

Дослідження продемонстрували, що меліоративний кредит спрямовувався на фінансування меліоративних заходів, які довготривало сприяли покращенню кліматичних умов й підвищенню родючості ґрунтів за рахунок осушіння, зрошення, використання добрив, захисних насаджень, вибирання каменю з ґрунту. Все це призводило до підвищення врожайності, створюючи якісно нові умови для зростання сільгоспкультур і загалом сприяло інтенсифікації сільгоспвиробництва. При меліоративному кредитуванні створювалися умови для отримання нових джерел прибутку сільгоспвиробництв, з якого здійснювалася проплата й погашення позик. Даний вид кредитування являє собою надання коштів на проведення системи заходів, спрямованих на докорінне поліпшення кліматичних, ґрунтових і гідрологічних умов земельних угідь, що, в свою чергу, слугувало передумовою отримання високих врожаїв та збільшення прибутку аграрного сектору. Меліоративне кредитування є саме тим засобом, якого бракує у сьогоденній діяльності сільгоспвиробників України. Адже інтенсивне використання земель, широке застосування великовагової сільськогосподарської техніки, недостатнє внесення органічних добрив негативно впливає на механічну структуру, повітряний та водний режим ґрунтів, знижує їх родючість.

Виклад основного матеріалу. Меліорація – це комплекс агротехнічних, гідротехнічних, хімічних, культуртехнічних та інших технічних заходів. Їх ціллю є підвищення врожайності і формування економічно збалансованої структури сільгосподарських угідь. Меліорація необхідна землям після тривалого простоювання або повеней, при виснаженні ґрунту. Сьогодні дана сфера сільського господарства регулюється Законом України «Про меліорацію земель». Головний керівний орган – Державне агентство меліорації і рибного господарства України з територіальним управлінням в областях. Україна активно підтримує аграріїв, які використовують основні види сільськогосподарської меліорації. Активно розробляються програми дотації на проведення робіт з реконструкції існуючих, або будівництва нових систем, а також на впровадження в експлуатацію меліоративної системи.

Розробник оригінальних підходів щодо управління залізницею та різними галузями економіки, провідний вчений-залізничник та економіст І. С. Бліох (1836 – 1901) посідає одне з почесних місць у світовій науці. З його іменем пов'язана ціла епоха в розвитку основ функціонування залізничного транспорту у другій половині XIX ст. Праці вченого, побудовані на великій кількості статистичного матеріалу, отримали важливий суспільний резонанс, міжнародне визнання і нагороди у вигляді медалей, а потім перевидавалися різними мовами, присвячувалися питанням організації та функціонування залізниці, її ролі та значенню у світових масштабах. І. С. Бліох як учений піддав критичному аналізу увесь накопичений до того науковий матеріал у галузі статистики, фінансів, економічної історії та економіки промисловості, та як концесіонер залізниць і меценат надав залізничному транспорту новий імпульс для розвитку.

Після опублікування І. С. Бліохом своїх основних досліджень окремі економічні й технічні аспекти в колишній царській Росії і, відповідно, на теренах України та за її межами отримали нове звучання. Це, насамперед, наукові праці:

«Російські залізниці» (1875), «Праці комісії зі створення залізничних пенсійних кас» (1875), «Дослідження з питань, які відносяться до виробництва, торгівлі і пересування худоби і тваринницьких продуктів в Росії і за кордоном» (1876), «Вплив залізниць на економічний стан Росії» (1878), «Про стягнення російськими залізницями провізної плати у металевій валюті» (1877), «Фабрична промисловість Царства Польського 1871–1880» (1881), «Фінанси Росії XIX століття» (1882), «Меліоративний кредит і стан сільського господарства в Росії та іноземних державах» (1890), «Економіко-статистичні дані 1875–1900 рр.» (1900). І сьогодні зазначені наукові ідеї та розробки І. С. Бліюха продовжують мати помітний вплив на економіку залізничного транспорту, сільське господарство й ряд інших важливих питань народного господарства.

У Передмові до своєї праці «Меліоративний кредит і стан сільського господарства в Росії та іноземних державах» (1890) І.С. Бліюх зазначив, що пропонується праця була написана внаслідок бажання, запропонованого Головою комісії при Міністерстві внутрішніх справ В.Г. Плеве з приводу падіння цін на сільськогосподарські продукти. Неможливість вмістити дуже об'ємний матеріал у тісні межі свого дослідження, І.С. Бліюху було доручено описати процес створення меліоративного кредиту в царській Росії з чим він успішно справився.

Сам І.С. Бліюх з цього приводу написав у своїй праці: «Через необхідність освоїти стан нашого сільського господарства з точки зору можливості заснування для землеробства так званого меліоративного кредиту, я вважав за потрібне вказати на найголовніші із сучасних даних, які характеризують як нашу землеробську промисловість, так і положення землеробства в головних іноземних державах. Це склало одну із частин моєї праці, в якій державне значення сільського господарства для нашої батьківщини у порівнянні з різними іноземними державами, визначається підведенням підсумків усього здійсненому у другій половині XIX ст. на користь покращення землеробства у нас і інших державах» [Бліюх, 1896. с. 2].

У другій половині своєї праці І.С. Бліюх наводить висновки, які витікали із спостережень і порівнянь, серед яких питання про покращення найважливішої із усіх галузей людської діяльності може знайти деякі вказівки для його вирішення в позитивному змісті. І.С. Бліюх вважав би себе повністю нагородженим, якщо б хоча невелика частина його праці сприяла розвитку землеробства на шляху до інтенсивності розвитку сільського господарства.

У своїх наукових працях І.С. Бліюх відзначав процес виснаження ґрунтів в Російській імперії, починаючи з періоду реалізації селянської реформи 1861 р., особливо у селянських господарствах. Він писав про вплив кліматичних умов на часті коливання врожаїв. На основі складеної ним таблиці розподілу основних видів угідь в селянських і приватних володіннях, І.С. Бліюх констатував скорочення луків, вигонів і лісів в наділах селян, їхню граничну розорюваність, катастрофічне виснаження ґрунтів, ріст кількості господарств. Шкідливий вплив на стан ґрунтів мав і «хижацький, примітивний спосіб ведення господарства». Бліюх вважав надзвичайно важливою інтенсифікацію селянських господарств, розширення площі луків, розвиток скотарства, закупку новіших сільськогосподарських знарядь і машин, зрошування і осушування земель, чому сприяло широке поширення меліоративного кредиту.

Великий пласт опублікованих і архівних матеріалів виявив думки сучасників про специфіку прояву аграрної кризи другої половини XIX – початку XX ст. у землеробських і неземлеробських губерніях європейської Росії. Їх ґрунтовний аналіз дозволив виявити оригінальні точки зору на проблему і доповнити об'єктивні відомості про сільськогосподарський уклад у країні того часу суб'єктивними сприйняттями сучасників.

Великий землевласник, громадський діяч, публіцист князь О.І. Васильчиков у своїй праці «О растройстве и устройстве сельского хозяйства в России» (1872) відзначав, що при вивченні кризи в сільському господарстві необхідно було розрізнити північно-західну смугу або «навозну смугу», маючи на увазі поширену практику удобрення земель, і південно-східну, або чорноземну, степову, де удобрення часто зустрічались дуже рідко. І.С. Бліох погоджувався з твердженнями князя О.І. Васильчикова.

Власне тому І.С. Бліох починає основний розділ своєї книги «Перелік головних заходів, спрямованих на покращення сільського господарства в Росії в даний час» словами: «В Росії досі не існує спеціальних закладів для меліоративного кредиту в чіткому розумінні цього терміну. І це при тому, що здавна існували і існують сьогодні різні види кредиту, які доступні для приватних землевласників і землеробів. Разом з цим держава і земства прикладали багато зусиль, спрямованих на покращення сільського господарства. Заходи такого роду мають очевидний зв'язок з меліоративними кредитами у двох відношеннях: 1) в роздумах про кредит на господарські покращення необхідна довідка про земельну заборгованість; 2) зроблені досі зусилля і дослідження стосовно сприянню держави і земств у покращенні у сільському господарстві практично підготували і в теперішній час, висвітлюють те поле, на якому довелось би діяти меліоративному кредиту» [Бліох, 1896, с. 120].

Ось чому автор книги пропонував включити дані про земельний кредит в Росії взагалі і зробити огляд головного з того, що було зроблено державою і земством. І.С. Бліох зазначає, що початок організації земельного кредиту в царській Росії відноситься до 1754 року, коли були засновані державні дворянські банки. У 1786 р. було засновано державний позиковий банк і при тому у зв'язку з банком асигнаційним. Предметом позики на той час була не стільки земля, скільки кріпосна «душа» (тобто дворянська садиба). Органами земельного кредиту в тому дореформеному часі були: зберігальні казни опікунських рад, державний земельний банк і накази громадської зневаги.

У поміщицьких садибах, згідно ревізії 1867 р. налічувалося 190.700.000 кріпосних душ. Серед них понад 6.600.000 душ мали позику. Сума боргу доходила до 400.000.000 рублів. В результаті 62% усіх кріпосних душ перебували в позиці. Ці дані І.С. Бліох взяв із «Статистического Временника» за 1888 рік, а точніше зі статті «О задолженности землевладельцев».

Із звільненням селян, попередні поміщики отримували значні засоби у вигляді викупних паперів, однак запит на земельний кредит залишився все-таки значним. А так як надання позик під землю з державних кредитних закладів на той час було припинено, то з'явилася приватна ініціатива, яка створилася у 1864 р. – Херсонський земський банк для операцій в 4-х губерніях півдня підросійської України.

У 1866 р. створилося товариство взаємного поземельного кредиту, а у 1871 р., протягом 2-х років, було засновано ще 11 акціонерних земельних банків. До числа цих закладів нерухомого кредиту слід додати: банки у Прибалтійському краї, земельне кредитне товариство в Царстві Польському і 7 міських кредитних товариств. Це складало всього 30 іпотечних кредитних закладів, до яких приєднався Дворянський банк Нижнього Новгорода та міські дворянські банки, які також надавали позики під нерухомість.

І.С. Бліох також зазначає, що загальний земельний кредит не належав до кола його завдань. Тому він обмежився зауваженням, що поки земельний кредит опирався на «кількість душ» в садибах, він не мав ніякого відношення до підвищення вартості власне садиб і не міг сприяти розвитку культури, короточасний же кредит, призначений спеціально для покращень, не був потрібний і тому на той час не міг існувати.

Стосовно приватного землеволодіння, то в проханні товариства взаємного поземельного кредиту, про злиття його з дворянським банком виявлені були у 1886 р. такі мотиви: в кінці XIX ст. серед землеробів стало помітним прагнення виправити помилки минулого, відновити свої зруйновані господарства, знову вести їх самим. На жаль, повернення до кращого проявилось в такий час, коли по всій Європі розгорнулася небувала земельна криза. В Україні стали зустрічати цю кризу після цілої низки несприятливих для сільського господарства в садибах, з великими боргами, з недостатнім інвентарем і без оборотного капіталу. Переважна більшість тодішніх господарств розраховували на існування у селян знарядь, необхідних для обробітку землі і робочої худоби, і цей розрахунок виявився зовсім недосконалим, так як кількість безземельних селян, яка зростала з року в рік, швидко збільшувалася в результаті низьких цін на продукти, на ряд несприятливих років, місцями внаслідок великих накопичених селянами недоїмках, які накопичилися в результаті неврожайів.

І.С. Бліох наголошував, що доводилося перебудовуватися господарствам на капіталістичний лад, заводити живий і мертвий інвентар, мати готовий оборотний капітал. Дістати для цього необхідні засоби переважної більшості землевласників, за відсутності будь-якого меліоративного кредиту і в результаті їх заборгованості, можливо також шляхом продажу їхніх садиб. Очевидно для них були виділені умови погашення іпотечних позик.

В той час стали з'являтися особливі види позик на допомогу сільському господарству. Іван Станіславович заявляв, що не підлягає сумніву той факт, що осушування боліт на величезних просторах складало найбільш суттєву послугу, яка надавалася в царській Росії сільському господарству. Ініціатива в цьому процесі належала урядові. На його засоби, з невеликою допомогою земських товариств і приватних осіб, справа ця була здійснена. А поміж цим, стало відомо, що ще в першій половині XIX ст., урядом було зроблено крок не до безпосереднього проведення робіт для покращення умов землеробства, а власне в допомозі приватних осіб в проведенні таких покращень. Одним словом, Міністерством Державного Майна було започатковано створення місцевого меліоративного кредиту. І тут І.С. Бліох вказує, що внаслідок продажу у 1815 р. частини державних земель на підросійській Україні утворився капітал у розмірі 500 тисяч рублів, який призначався на заохочення сільської промисловості Південного краю і шляхом

виділення позик на покращення сільських садиб. Положення про цей капітал, було затверджене імператором Росії у 1838 р., воно придало цьому капіталу назву «Новоросійського капіталу сільської промисловості», з розподілом його в губерніях: Таврійській, Херсонській, Катерининській, Бесарабській. Державний досвід створення меліоративного кредиту засвідчив, що даний капітал справді служив для видачі дешевих позик (під 4%) землеробам, в основному на землях підросійської України.

У книзі І.С. Бліоха є цікавий розділ «Стан сільськогосподарської промисловості в Росії і його вплив на покращення меліораційного кредиту». Автор зазначає, що Росія в промисловому відношенні, не дивлячись на розмаїття її географічного положення і просторів, є державою виключно землеробською. Тому удосконалення в Росії сільського господарства складає предмет першорядного значення, від якого залежать народні багатства. Що те, що під час того, коли землеробство Росії переживає кризу, сільське господарство в інших державах перебувало зовсім в іншому стані. Уряди всіх без винятку європейських держав, вважали за необхідне прийти на допомогу тим, хто займався сільським господарством, щоб підняти землеробську продуктивність. Особливо ж в кінці XIX ст. зарубіжні уряди зробили значні зусилля в цьому напрямі. Вони усвідомили, що єдиний порятунком від загрожуючої конкуренції позаатлантичних країн – підняття продуктивності ґрунтів і перемену напрямів у виробництві. І в Росії, в даному відношенні, зазначає І.С. Бліох, на той час зроблено багато; однак сільське господарство досі перебуває у тому плачевному стані, то слід сказати – залишається зробити все.

Далі автор книги відзначає, що у такій обширній і мало дослідженій країні, як Росія, неможливо навіть уявити собі достатньо повну картину потреб землеробства, наявності умов, які допускають покращення сільськогосподарської промисловості, оскільки при величезності країни і стану статистики, матеріали для оцінювання сили і поширення окремих економічних умов дуже бідні.

Однак, навіть утримування від рішучих узагальнень, можемо сказати, що за останню чверть XIX ст. у землеробстві, замість прогресу, помітні різні ознаки упадку, не дивлячись на посиленій вивіз зернового хліба. Справа в тому, що посилене вивезення хліба відбувалося не завдяки піднесенню продуктивності землі, а внаслідок розорювання і виснаження нових земель, які ще не були під плугом. Факт безсумнівно свідчив, що ґрунт все більше і більше виснажувався, кількість великих дворянських, самостійних і правильно облаштованих господарств з кожним роком скорочувалася і врожайність слабшала під впливом поганого обробітку і хижацького способу ведення сільського господарства.

В останній чверті XIX ст. не тільки більшість поміщиків зберегла у себе власні землі, а й мала низку прикладів залишення селянами їхніх наділів; сільськогосподарське товариство, зрушуючись на схід, з кожним роком скорочувалося, а врожайність земельних ділянок слабшала під впливом поганого обробітку і хижацького способу ведення сільського господарства. Не тільки багато поміщиків скоротили у себе запашні землі, а й немало прикладів залишення селянами їх наділів, – борг в землеробстві тим часом зростав. Але, поряд з цим, стало помітним поширення посівів кормових трав, а зростаюча цифра застосування сільськогосподарських машин вказувала на бажання покращувати прийоми

обробітку землі. Попит на покращення вирощування свійських тварин служить також показником прогресу. Однак такий поворот до покращення поширювався не в значній мірі, щоб він міг суттєво змінити загальні результати.

Якщо всьому цьому надати звичайний хід подій, то слід передбачити, що землеробська промисловість повинна все більше падати. Чим більші успіхи будуть робити конкуруючі з нами держави, відзначав І.С. Бліох, і чим більше будуть внаслідок цього знижуватися ціни на сільськогосподарське виробництво в підросійській Україні, тому що такі, як менш доброякісні продукти, будуть знаходити менше коло покупців. Особливо це відноситься до свійських тварин і продуктів тваринництва, які в інших країнах з кожним роком отримували більше значення для землеробської промисловості.

В результаті сказаного, І.С. Бліох робить висновок, що неможливо не усвідомлювати той факт, що деякі із заходів, які здійснювалися в іноземних державах для підняття сільськогосподарської промисловості, могли бути застосовані і на теренах підросійської України і що вони є предметом, який вимагає найбільш детального вивчення.

І.С. Бліох каже: «Звичайно, метою даної праці не може бути складання повного трактату про сільське господарство. Нам необхідно лише привести ті статистичні дані, на основі яких можна було б судити про міру потреб і користь, яка може бути, якщо відкинути деякі причини, які перешкоджають більш інтенсивному веденню сільського господарства» [Бліох, 1896, с. 151].

Звичайно, І.С. Бліох не міг робити розгляд усіх грантів по губерніях, адже це завело б його дуже далеко. Тому він вважав за достатнє порівнювати землеробську продуктивність обширних територій царської Росії за більшими статистичними одиницями, а саме за звичайними губерніями та областями. Тому він детально у своїй книзі розглянув врожайність в областях півдня України за період з 1883 по 1887 роки. Він співставляв цифри за п'ятирічний період і отримав конкретні цифри, які для нас сьогодні мають тільки історичний інтерес. Це дозволило автору книги дійти висновку, що збільшення виробництва зерна, яке в загальному підсумку слід повністю віднести до розширення обробленої площі в чорноземних і особливо степових губерніях півдня України, внаслідок чого збільшилися виробництва і утворилися більш сприятливі засоби та сприятливі результати. Це підтверджується цифрами, кили він порівнював угіддя за період 1866–1881 роки.

У завершенні своєї праці І.С. Бліох зазначає, що мета його праці – допомога роз'ясненню зацікавленим особам деяких ще не повністю доступних істин, які стосуються меліоративного кредиту. Якщо тільки усвідомлення даного положення стане загальним і зрозумілим, то можна буде надіятися, що землеробство у державі потрапить у новий період сприятливого і для землеробських підприємців вигідного розвитку. І далі автор робить висновок, що землеробство завжди вважалося на підросійській Україні головною галуззю промисловості і, згідно природних умов, залишиться такою назавжди. Воно є для землеробських класів народу життєвим джерелом і дає головну господарську опору іншим галузям народного господарства. Що сільське господарство займає найбільш впливове місце між економічними рушіями в державі і має повне право надіятися на те, що уряд не залишиться в стороні до його потреб. Тому це повністю повинно усвідомлюватися керівними органами держави.

Під час розгляду питання про заснування Дворянського Банку, Державна Рада імперії рішила затвердити меліоративний кредит в Росії і імператор доручив розробку даного питання міністрам фінансів і державного майна. Забезпечити капітали стосовно того, щоб вони використовувалися відповідно до їх призначення, повністю можливо. І.С. Бліох наводить низку прикладів з іноземних держав. Він також зазначав, що можуть бути зловживання. Що не слід забувати, що найбільш корисний засіб може бути використаний на зло. Обстановка справи дуже складними формами могла б привести до таких результатів, які спостерігалися при використанні капіталу для підняття сільського господарства у південних губерніях підросійської України. Якщо навіть допустити, що частина капіталів і буде використана не за призначенням, згідно вини землевласників, то в цьому ще не буде нічого загрозливого. Він вказував, що сільське господарство Російської імперії переживає важку кризу і тому надання йому допомоги потрібне більш своєчасно сьогодні, ніж будь-коли.

За вмілого користування обставинами, якщо використовувати наукові і практичні вказівки інших країн, які випереджували царську Росію, то не підлягає сумніву, що землеробство і землевласники вийдуть з кризи успішними господарськими речами, а також морально.

І.С. Бліох наголошував, що в Росії більше, ніж де-ін-де, необхідно, щоб уряд брав на себе вирішальну роль у цій справі. Керуючи і надаючи усіляку допомогу тим, хто займається землеробством, уряд вирішить своє завдання як стосовно загальної користі землеробства, так і стосовно користі державної. Видача довгострокових позик під забезпечення нерухомої власності для відомої мети, спрямованої на покращення стану майна і для постійного підвищення його вартості, як то: а) для облаштування ґрунтових доріг чи залізниць (кінних і парових), а також судноплавних каналів, для полегшення сполучення з торговельними і промисловими пунктами; б) для будівництва будівель, необхідних для правильного ведення господарства; в) для покупки сільськогосподарських машин і знарядь; г) для розчищення і корчування лісів і гаїв; д) для проведення робіт з осушування, а також зрошування земель і лук; е) для облаштування дамб, з метою як постійного огороження берегів від затоплення; ж) для покупки насіння, з метою покращення посівів; з) на покупку запліднювачів для покращення місцевих порід худоби.

Особливо важливою має бути видача із вільних засобів короткотермінових позик для забезпечення сільськогосподарських продуктів, ремісничих виробів, транспортних квитанцій для залізниць і пароплавних товариств на товари, які відправлялися з їх допомогою. При цьому слід здійснювати виконання доручень з продажу за певну комісію.

Висновки. 1. Для здійснення покращень в сільському господарстві необхідна державна допомога у вигляді підприємства, який займався б не тільки наданням селянам землі, а й наданням позик для придбання засобів з метою покращення сільського господарства і робить контроль за використанням меліоративної позики, перевіряє дієвість продуктивності покращень.

2. І.С. Бліох робить висновок, що землеробство завжди вважалося на підросійській Україні головною галуззю промисловості і, згідно природних умов, залишиться такою назавжди. Воно є для землеробських класів народу життєвим джерелом і дає головну господарську опору іншим галузям народного господарства.

Що сільське господарство займає найбільш впливове місце між економічними рушіями в державі і має повне право надіятися на те, що уряд не залишиться в стороні до його потреб. Тому це повністю повинно усвідомлюватися керівними органами держави.

Список використаних джерел та літератури

- Блиох И.С. Мелиорационный кредит и состояние сельского хозяйства в России и иностранных государствах. 2-е вид. Санкт-Петербург: Тип-фия И. Ефрона. 1896. 283 с.
- Гаркавко В.К. Теорія і практика меліоративного кредиту: досвід історії. *Економічний простір*. Дніпропетровськ, 2007. № 2. С. 81–85.
- Герсеванов М.М. Обводнение и ирригационные работы в Южной России. Санкт-Петербург. 1891. 16 с.
- Демченко В.О. І.О. Вишнеградський (1831–1895) як вчений і педагог: штрихи до портрету. *Історичні записки*: Зб. наук. праць. 2010. Вип. 2. С. 60–70.
- Дякин В. Деньги для сельского хозяйства. Выбор пути экономического развития России 1892–1914 гг. *История СССР*. 1991. № 3. С. 64–82.
- Колонтаева А.В. С.Ю. Витте и аграрный вопрос в России (1893–1906 гг.). Автореф. Дисс... канд. ист. наук. Ростов-на Дону: Рост гос. ун-т. 1998. 27 с.
- Лантух І.В. Проблеми використання меліоративного кредиту у сільськогосподарському виробництві в добу капіталістичної модернізації України кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 3 (45). С. 130–133.
- Марочко В.І. Аграрні реформи в Україні (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.: соціально-економічний аспект. Матеріали Всеукраїнського симозіуму з проблем аграрної історії. Київ. 1996. Ч. 1. С. 73–79
- Нечитайло В.В., Нечитайло С.В. Становлення господарства фермерського типу в Україні після скасування кріпосного права (1861–1906 рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки*. 2012. Т. 4(6). С. 169–174.
- Цицнадзе Н.С. Особенности аграрного кризиса в черноземных и нечерноземных губерниях европейской России в восприятии современников: сравнительный анализ по материалам российской публицистики второй половины ХІХ века *Диалог со временем*. 2012. Вып. 38. С. 353–363.
- Якименко М.А. Становлення селянського (фермерського) господарства в Україні після скасування кріпосного права (1861–1918 рр.). *Український історичний журнал*. 1996. № 1. С. 3–14.

References

- Blioh, I.S. (1896). *Melioratsionnyiy kredit i sostoyanie selskogo hozyaystva v Rossii i inostrannyih gosudarstvah*, Sankt-Peterburg: Tip-fiya I. Efrona. [in Russian].
- Harkavko, V.K. (2007). Teoriia i praktyka melioratyvnoho kredytu: dosvid istorii, *Ekonomicnyi prostir – Economic space*. Dnipropetrovsk, 2, 81–85. [in Ukrainian].
- Gersevanov, M.M. (1891). *Obvodnenie i irrigatsionnyie raboty v Yuzhnoy Rossii*, Sankt-Peterburg. [in Russian].
- Demchenko, V.O. (2010). I.O. Vyshnehradskiy (1831–1895) yak vchenyi i pedahoh: shtrykhy do portretu, *Istorychni zapysky – Historical notes*. 2, 60–70. [in Ukrainian].
- Dyakin, V. (1991). Dengi dlya selskogo hozyaystva. Vybor puti ekonomicheskogo razvitiya Rossii 1892–1914 gg., *Istoriya SSSR – History of the USSR*. 3, 64–82. [in Ukrainian].
- Yakymenko, M.A. (1996). Stanovlennia selianskoho (fermerskoho) hospodarstva v Ukraini pislia skasuvannia kriposnoho prava (1861–1918 rr.), *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*. 1, 3–14. [in Ukrainian].
- Kolontaeva, A.V. (1998). *S.Yu. Vitte i agrarnyy vopros v Rossii (1893–1906 gg.) [S.Yu. Witte and the agrarian question in Russia (1893–1906)]*. Avtoref. diss... kand. ist. nauk. Rostov-na Donu: Rost gos. un-t.
- Lantukh, I.V. (2016). Problemy vykorystannia melioratyvnoho kredytu u silskohospodarskomu vyrobnytstvi v dobu kapitalistychnoi modernizatsii Ukrainy kintsia ХІХ – pochatku ХХ ст., *Ekonomicnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*. 3 (45), 130–133. [in Ukrainian].

Marochko, V.I. (1996). Ahrarni reformy v Ukraini (druha polovyna XIX – persha rolovyna XX st.: sotsialno-ekonomichni aspekt, *Materialy Vseukrainskoho symoziumu z problem ahrarnoi istorii – Materials of the All-Ukrainian Symposium on Problems of Agrarian History*. Kyiv. Vol. 1, 73–79. [in Ukrainian].

Nechytailo, V.V. & Nechytailo, S.V. (2012). Stanovlennia hospodarstva fermerskoho typu v Ukraini pislia skasuvannia kriposnoho prava (1861–1906 rr., *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu: istorychni nauky – Scientific works of the Kamianets-Podilskiy State Pedagogical University*. 4(6), 169–174. [in Ukrainian].

Tsitsnadze, N.S. (2012). Osobennosti agrarnogo krizisa v chernozemnyih i nechernozemnyih guberniyah evropeyskoy Rossii v vospriyatii sovremennikov: sravnitelnyiy analiz po materialam rossiyskoy publitsistiki vtoroy poloviny XIX veka, *Dialog so vremenem – Dialogue with time*. 38, 353–363. [in Russian].

**I.S. BLOKH ON THE ROLE OF MELIORATIVE CREDIT IN AGRICULTURAL PRODUCTION
OF THE RUSSIAN UKRAINE AND VARIOUS FOREIGN COUNTRIES
(LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES)**

Oleh Pylypchuk

Doctor of biological sciences,
Professor of the Department of Ecology and Life Safety,
Kyiv Institute of Railway Transport,
State University of Infrastructure and Technologies of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
Kyiv

Oleksii Petruchenko

Candidate of historical sciences,
Doctoral student of Kyiv Institute of Railway Transport,
State University of Infrastructure and Technologies of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
Kyiv

Abstract. *Market transformations, which began in connection with Ukraine's independence, led to a review of the development of various aspects of the country's socio-economic development. Today, researchers of this situation are particularly interested in the problem of economic growth of the country due to lending to the agricultural sector. The restructuring of the Ukrainian economy on a market basis necessitates the application of historians to the study of both global and domestic experience regarding economic reforms and mechanisms. The latter open the way to the development of business relations on the territory of Ukraine, a significant territory of which at that time belonged to the Russian Empire. The article examines the perception of I.S. Bliokh is an economist, statistician, entrepreneur, railwayman of the idea of reclamation credit as a basis for the development of agriculture in any country. In his book "Ameliorative credit and the state of agriculture in Russia and foreign countries" (1890), 2nd ed. 1896) I.S. Bliokh claimed that the agricultural industry will forever remain the main branch of the national economy of any country, including Tsarist Russia and Ukraine, especially due to their climatic features and soil quality. In the case of the intensification of the agricultural sector of the economy, he assigned a decisive role to the country's government, advocating state support for collective forms of agricultural production organization (peasant cartels, etc.). This work, like a number of his other fundamental works in the field of agricultural policy, was the expression of a scientist-economist whose aim was to acquaint broad sections of the population with the contemporary development of the agrarian sector of the economy thanks to the development of the idea of crediting agricultural production. This book by I.S. Bliokh provoked a wide controversy between representatives of the agrarian sector and government officials and civil activists. The experience of the development of reclamation credit in foreign countries has largely confirmed the correctness of the conclusions of I.S. Bliokh and today, the analysis of the state of this process, almost more than a century ago, is relevant for the development of the agricultural industry in independent Ukraine.*

Key words: *amelioration loan, agriculture, I.S. Bliokh, economy, agricultural sector.*